

PAPP ISTVÁN

A Györffy István Kollégiumba felvételizők társadalmi háttere, 1940–1943

Az 1930-as évek végén se szeri, se száma azoknak az írásoknak, cikkeknek, tanulmányoknak, amelyek a középosztály megújításának problémájával foglalkoznak. Szerzőik ennek a társadalmi rétegnek az útkeresését, átalakítását állították a politikai gondolkodás középpontjába.¹ A középosztály megújításának egyik lehetséges útját jelentette az 1939 őszére megszervezett kollégium a Királyi Pál utcában. A Györffy István néprajztudós körül csoportosuló és a népi mozgalommal rokonszenvező diákok 1939. október 22-én létrehozták a Parasztfiskolások Közösségét, s ennek tagjai közül kerültek ki a kollégium tagjai, amely 1942 februárjáig Bolyai Kollégium néven működött, majd Györffy István nevét vette fel. Ekkor az intézmény fenntartását a Turul Szövetségtől egy pártfogó testület vette át, amelynek tagjai Zsindely Ferenc kereskedelmi miniszter és felesége, Tüdös Klára baráti-ismerősi köréből jöttek. A kollégium célja kezdettől fogva az volt, hogy otthont adjon szegény sorsú, főként paraszti származású, tanulni vágyó fiataloknak, s ezzel könnyítsen a vidéki diákok nehéz helyzetén. Emellett olyan fiatal értelmiségieket kívánt nevelni, akik megőrzik a parasztsághoz való kötődésüket, és a későbbiekben képviselik majd ennek a társadalmi rétegnek az érdekeit a politikai, gazdasági és művelődési élet minden területén.

Írásomban arra a kérdésre szeretném választ adni, hogy milyen társadalmi háttérrel érkeztek a Györffy Kollégiumba a felvételiző diákok.²

¹ Erre vonatkozóan lásd JUHÁSZ Gyula: *Uralkodó eszmék Magyarországon 1939–1944*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1983. 7–66.; TIMÁR Lajos: Az oktatási rendszer és az értelmiség reprodukciója a két világháború közötti Magyarországon. In: *Hatalom és társadalom a XX. század magyar történelmében*. Szerk.: VALUCH Tibor. Budapest, 1995. 577–588.; GYÁNI Gábor: Polgárság és középosztály a diskurzusok tükrében. *Századvég*, 1997. tél. 30–46.

² Tanulmányomat az MTA–Sasakawa Young Leaders Fellowship Fund anyagi támogatásával készítettem, amit ezúton is szeretném megköszönni.

Ennek érdekében kialakítottam egy, döntően a felvételizők életrajzaira támaszkodó adatbázist.³

A felvételizők és a tagság

„Akik tavasz folyamán küldötték el felvételi kérésüket a Györffy István Kollégium igazgatóságának, azoknak már egy részletes életrajzot is kellett mellékelniük. A táborozásra való meghívás már ezek alapján történt, de a legelső napon élszóval is be kellett számolnia mindenkinek eddigi életéről. Kaptak azonkívül a fiúk egy kérdőívet is: harminc különböző kérdésre kellett válaszolniuk. Ezek a kérdések már nem csupán a saját egyéni ügyeikről vallatták őket s főleg nem csak arról, ami eddig történt életükben. Mindenekelőtt a falujuk életére vonatkozóan kaptak egy csomó kérdést: a birtokmegosztástól kezdve a néphagyományokon, erkölcsi viszonyokon, társadalmi problémákon keresztül egészen a középosztály és a parasztság viszonyáig.”⁴ A második szárszói találkozóval csaknem egy időben tartott dunavecsei felvételi tábor életét mutatta be a fent idézett cikkében Darvas József író, a Györffy-kollégisták egyik patrónusa. Szavaiból kiviláglik, hogy a jelentkezőknek nem elsősorban tanulmányi előmenetelét, hanem a közösségi problémák iránti fogékonyságát vizsgálták.

Az 1943-as felvételi más ok miatt is különleges jelentőségű a Györffy Kollégium történetében. Azért, mert szép számban maradtak fenn a jelentkezők által beküldött önéletrajzok és a hozzájuk csatolt különféle igazolások, így ezek alapján megrajzolható a kollégiumba pályázók szociológiai háttere.⁵ Ez a levéltári egység azonban nem foglalja magában az összes jelentkező személyi anyagát; fennmaradt egy töredékes névjegyzék is⁶ a felvételizőkről, amely más neveket is feltüntetett. Ez a névjegyzék azonban a felvételiző nevén, lakóhelyén és apja foglalkozásán kívül más információt nem tartalmazott, így akik csak ebben szerepeltek, nem kerültek be az adatbázisomba.

³ Tisztában vagyok azzal, hogy óvatosan kell bánni az „adatbázis” fogalmának használatával. Módszertani szempontból lásd BENDA Gyula: Kisvárosi társadalom és gimnáziuma. Egy mezővárosi gimnázium helybeli diákjai a 19. század első felében. *Korall*, 2001/3–4. 104–128.

⁴ DARVAS József: Így születik egy „új nemesség”. *Kis Újság*, 1943. augusztus 22. In: *A fényes szelek nemzedéke. Népi kollégiumok 1939–1949*. I. k. Főszerk.: KARDOS László. Akadémiai Kiadó, 1978. 244.

⁵ A felvételizők anyagait a Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL) Nékosz-fondja tartalmazza: 302. f. 1. cs. 12. ő. e.

⁶ Az 1943 nyarán felvételre jelentkezők jegyzékét lásd PIL 302. f. 1. 9. ő. e.

Az 1943-ban felvételiző diákok közül 104 főnek az adatait dolgoztam fel. Mivel kézenfekvőnek látszik, hogy a kollégiumba felvett és az elutasított diákok azonos háttérrel érkeztek a Győrffybe, ezért ezt az adatbázist további 33 fő adataival egészítettem ki, olyanokéval, akik már Győrffy-kollégisták voltak. Róluk azonban kevesebb az információ, mint az 1943-ban felvételizettekről. Közülük 31-en kitöltötték a Parasztfőiskolások Közossége nevében és Kardos László által 1943 márciusában kibocsátott kérdőíveket, így őket az ebben szereplő adatokkal vettem fel az adatbázisba. Ezeknek a felméréseknek közös jellemzőjük, hogy kortárs adatszolgáltatások voltak, így sem a múlt emlékezet szűrője, sem az utólagos megfelelési/alkalmazkodási kényszer nem torzította őket. (A népi kollégistákra, így az 1945 előtti Győrffy-kollégistákra vonatkozóan már készült egy rendkívül alapos, de még feldolgozása váró statisztikai felmérés.⁷ Ebben körülbelül 900 egykori kollégista életútjára kérdeztek rá közel harminc esztendő távlatából. A két hasonló jellegű forrásbázis közül minden bizonnyal az egykorú történetekkel egy időben keletkezett a megbízhatóbb.)

A felvételre beküldött önéletrajzok közül még egy sem látott napvilágot, míg az 1943 tavaszán kitöltött kérdőívek közül hármat, közülük két Győrffy-kollégistáét publikálták teljes egészében.⁸ Az adatbázis kialakításakor két esetben tekintettem el a közvetlen egyidejűségtől: Gyenes Antal és Turczel Lajos esetében. Mivel a Győrffy Kollégium jogelődjeként működő Bolyai Kollégium tagjai közül csak keveseknek az életútja ismert, az ő esetükben később keletkezett visszaemlékezések alapján dolgoztam: felhasználtam Turczel Lajos 1971-ben írott rövid önéletrajzát⁹ és a Gyenes Antallal készített oral history-interjút.¹⁰

Összesen tehát 137 nevet tartalmazó adatbázis született, ez lett a kiindulási alap. Jogos lehet a kérdés, hogy helyes volt-e a felvett és a felvettelt nem nyert hallgatók adatait egyetlen adatbázisban csoportosítanunk. Egy másik tehetséggondozó intézmény, az Eötvös Collegium esetében korábban elvégzett vizsgálat¹¹ során külön vették szemügyre a fent em-

⁷ *A népi kollégisták életútja 1939–1977.* Szerk.: TÁNCZOS Gábor: Statisztikai Kiadó Vállalat, Budapest, 1977.

⁸ *A fényes szelek nemzedéke.* 229–232. – További 80 kérdőívet pedig anonim módon és részleteiben SVÉD László tett közzé két részletben: A Győrffy István Kollégium közvélemény-kutatása 1943-ban. I–II. *Múltunk*, 1996/4. 179–208. és 2003/1. 235–276.

⁹ Turczel Lajos levele a Nékosz-Dokumentum Gyűjtemény szerkesztő-bizottságához. 1971. PIL 302. f. 1. cs. 216. ó. e.

¹⁰ Gyenes Antal-interjú. Készítette Hegedűs István 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archivuma (OHA) 23. sz.

¹¹ KOVÁCS Tímea–SZABÓ-PÁL Tibor: Az Eötvös Collegiumba felvett hallgatók vallási, földrajzi és társadalmi hovatartozása a két világháború között; ABLONCZY Balázs–ÍJF. BERTÉNYI Iván: „Alkalmatlan. Nem ajánlom.”

lített két csoportot. Abban az esetben azonban a felvételi egész folyamatát végig lehetett követni, mivel rendelkezésre álltak az Eötvös Collegium tanárainak jelentései. Ráadásul az Eötvös esetében egyértelműen a hallgató tanulmányi kvalitásai, illetve a tanári pályára való alkalmassága jelentette a megmértetés alapját. A Györfly Kollégium esetében azonban, ahogyan az Darvas József írásából kiderül, más volt a helyzet: tanulmányi, származási, szociális, tágabb értelemben vett politikai szempontok is szerepet játszottak a felvételinél. A Györfly Kollégium esetében fennmaradt dokumentumok híján nem tudjuk rekonstruálni, hogyan szerepeltek az egyes jelentkezők a felvételi táborozás alatt, csupán egy-két elszórt, a felvételi anyagokra odafirkantott utalással találkozunk. Így az általunk vizsgált adatbázis azok adatait tartalmazza, akik 1943 kora nyarán beküldtek valamilyen önéletrajzot. Egy részüket bizonyosan meghívták a táborozásra, míg mások már az első körben elvéreztek. Mivel a rendelkezésünkre álló 104 ember közül csupán hatan nyertek felvételt, ez túlságosan kicsiny minta ahhoz, hogy csoportsajátosságokat keressünk náluk. Ennél biztosan több embert vettek fel, de róluk nem maradt fenn forrás.

Mint láttuk, a 104 felvételiző adatait kiegészítettük 33 kollégistáéval. 1943-ban került sor az első igazán formális felvételire, a korábbi években ugyanis még jóval könnyebben lehetett bejutni a Bolyai/Györfly Kollégiumba. Az 1939/40-es induláskor döntően a paraszti származás vagy a népi mozgalommal való szimpátia és az égető kollégiumi helyhiány vitte az embereket ezen intézménybe. Nem volt még kötelező a formális, hivatalos felvétel sem, hiszen sok esetben a kollégium közösségébe tartoztak olyan emberek is, akik nem laktak benn az intézményben, de sokat tartózkodtak ott, mint például az közösség egyik vezéregyénisége, Sipos Gyula, aki 1943-ig a Horthy Kollégiumban lakott. Továbbá Pál József visszaemlékezéséből¹² is tudjuk, hogy a felvételi sokkal inkább baráti beszélgetésre emlékeztetett, mintsem valamiféle szigorú szelekciós eljárásra.

Az a 33 kollégista, akinek adatait felhasználtam, nem teszi ki a kollégium teljes, 1943-as tagságát. Ráadásul ezen a 33 kérdőíven jóval szegényesebbek az egyéni életutakra vonatkozó információk, ezért ezt a csoportot nehéz lenne önmagában vizsgálni, hiszen legtöbb esetben csak a születési és a lakóhely, az apa foglalkozása, a családi földterület nagysága, valamint az egyetemi közéleti tevékenységre vonatkozó adatok is-

Az Eötvös Collegiumba fel nem vettek földrajzi és társadalmi származása a két világháború között. In: *Szabadon szolgál a szellem*. Szerk.: Kósa László. Budapest, 1995. 59–68. és 69–82.

¹² PÁL József: *Huszonöt hónap, 1943. X.–1945. XI.* Budapest, 2000. PIL 302. f. 1. cs. 289. ő. e. 9–11. l.

mertek. Ezért alakítottam ki azt a tágabb halmazt, amelybe minden ismert egyéni életút belefér, s ezt a *felvételizők* összefoglaló névvel illettem. Ebben tehát benne vannak olyan kollégisták, akik 1940 és 1943 között sikerrel felvételiztek, és olyan jelentkezők is, akik csupán az 1943-as felvételi küszöbéig jutottak el.

Tudatában vagyok annak, hogy a legideálisabb az összes kollégista és az összes felvételiző életútjainak elemzése lett volna, de a fennmaradt forrásanyag csupán az alábbiakban részletezett vizsgálatot tette lehetővé.

Elemzési szempontok

Munkám során három kérdésre szerettem volna választ kapni. Először is arra, hogy milyen körből rekrutálódtak a Györfly Kollégiumba felvételiző kollégisták, és hogyan sikerült eljutniuk az egyetem kapujáig. Ehhez kapcsolódott a második kérdés: voltak-e jellemző mobilizációs stratégiák, eszközök, melyek elősegítették az értelmiségivé válást? Szorosan kötődik ehhez annak a vizsgálata, hogy végül is milyen kritériumok alapján vették fel az illetőket (szociális, tanulmányi, származási szempontok). Ennek megválaszolásakor igen óvatosan kell eljárni: hiszen magáról az értékelési folyamatról csupán közvetett ismereteink vannak.

Az adatházis 19-féle adatot tartalmaz. A felvételiző neve után arra kellett válaszolni, hogy kapott-e a család vitézi címet vagy sem. Ezt azért indokolt külön feltüntetni, mert így kiderülhet, hogy a vitézi címmel járó anyagi juttatás elősegítette-e az intergenerációs mobilitást. Ezután következik a felvételiző szülőhelye, amely minden esetben ismert, majd a születési éve, aztán a lakóhelye. A lakóhely és a születési hely összevetésével a népességmozgásokra igyekeztem következtetni. Következő adat a nagypapa, majd az apa foglalkozása volt, amelyek a családi háttérre vonatkozó alapinformációk. Ezeket a család tulajdonában lévő földbirtok nagysága követte. Ennek mértékegységét (hold, illetve négyszögöl) mindig külön jeleztem, valamint azt is, ha a családnak bérleménye is volt. A családhoz tartoztak a felvételiző testvérei is. Az erre vonatkozó adat mindig a családban lévő gyermekek számát foglalta magában, s ha mód volt rá, azt is, mi a foglalkozásuk. Itt azt próbáltam kideríteni, hogy vajon csak a felvételizőnek, vagy testvéreinek is lehetősége nyílt a felemelkedésre.

Fontos adat, hogy hol járt az illető középiskolába, és milyen eredménnyel érettségizett. Ideális esetben az iskola teljes neve szerepel: ez lehetővé tette az egyes típusok elkülönítését (reálgimnázium, human gim-

názium, egyházi és állami iskolák, kereskedelmi iskolák). Előfordul az is, hogy csupán az iskola jellege adott, például azt tudjuk: a jelentkező kereskedelmi érettségit tett.

Külön vizsgáltam, hogy középiskolai tanulmányai idején a felvételizőnek volt-e valamilyen mellékes jövedelme, ami a szülői támogatáson túl lehetővé tette tanulmányainak folytatását. Témánk szempontjából igen lényeges a középiskolás évek alatti közéleti tevékenység. Ide csoportosítottam minden olyan adatot, mely a felvételiző közéleti érdeklődésére utalt, például arra, hogy mennyire volt nyitott a közélet, főképpen a népi mozgalom iránt. Külön kategória a párttagság, amely jóval konkrétabb elkötelezettség annál, mintha valaki a Soli Deo Gloria aktív tagja vagy cserkész volt, hiszen az utóbbi számos esetben automatikusan bekövetkezett a fiatalok életében. A közéleti és a pártpolitikai kérdéseket ennél a pontnál ésszerűnek tartottam különválasztani.

Természetesen minden pályázó (és kollégista) megírta, milyen szakra, szakokra jelentkezett, illetve jár. Mivel a Györfffy Kollégium – eltérően a későbbi népi kollégiumoktól – nem szakkollégiumként működött, így ezen adatsor alapján azt is megadhatjuk, hogy mely egyetemek hallgatói között volt népszerű a kollégium. Az egyetemi közéletben a különböző bajtársi egyesületek keretében vettek részt a hallgatók, ennél fogva az ezekben való tagságot is feltüntettem. Mivel az egyetemi élet a középiskolainál jóval nagyobb kiadásokkal járt, ezért itt is igyekeztem feltérképezni, hogy milyen jövedelmi forrásokra támaszkodtak a felvételizők. Lényeges adat a felvételizők felekezeti hovatartozása, amely több ponton is összefügg a születési, illetve a lakóhellyel. Végezetül kialakítottam egy olyan kategóriát, amely a klasszikus adatbázisokban az *egyéb* címkét szokta kapni. Ide kerültek azok a megjegyzések, amelyeket feltehetően kollégisták írtak rá a felvételizők anyagára, valamint például az, ha a felvételiző feltüntette, hogy ki javasolta taníttatását, esetleg anyagilag ki támogatta őt; esetleg jelezte, hogyan szerzett tudomást a Györfffy Kollégiumról. A család gazdasági nehézségeiről, az egészségügyi problémákról, a nemzetiségi sérelmekről tett megjegyzéseket szintén itt szerepeltettem.

Születési adatok

A jobb áttekinthetőség érdekében az adatbázisban szereplő adatokat öt nagy csoportba soroltam, amelyek a felvételizők életútjának egy-egy jellemző részét fogják át. Az első csoportban a *születési adatokat* foglaltam össze, s ez a születési (és a lakó)helyet, a születés évét és a felekeze-

ti hovatartozást tartalmazza. Mindezt érdemes összevetni az Eötvös Collegium 1943-as tagságának adataival.

1. táblázat. A Györfly Kollégiumba felvételizőknek és az Eötvös Collegium tagjainak születési megoszlása országoként

Országok	Györfly Kollégium		Eötvös Collegium	
	A születések száma országoként	A születések megoszlása, % *	A születések száma országoként	A születések megoszlása, % *
Magyarország	105	76,6	77	76,2
Csehszlovákia	23	16,8	10	9,9
Románia	5	3,6	11	10,9
Jugoszlávia	1	0,7	1	1,0
Olaszország	1	0,7	–	–
Ausztria	1	0,7	1	1,0
Egyesült Államok	1	0,7	1	1,0
Összesen	137	100	101	100

* Kerekített adatok.

A Györfly Kollégium 137 felvételizője közül 105 született a trianoni Magyarország területén, 32-en pedig külföldön (1. táblázat). A szülőhely besorolásakor minden esetben a születéskor fennálló jogi állapotot vettem figyelembe. A 32 külföldi születésű felvételiző közül egy az Egyesült Államokban született, egy Bridgeport nevű településen (azt, hogy melyikben, nem sikerült megállapítani). Egy másik felvételiző pedig 1919-ben született Pólában, amelyet Olaszországhoz tartozónak vettem. Mivel nincs meg a pontos születési dátum, lehet, hogy a terület ekkor még jogilag nem tartozott Olaszországhoz, mivel a saint-germaini békét még nem írták alá; mindenesetre a padovai fegyverszüneti egyezmény értelmében¹³ olasz katonai megszállás alatt állt. Vagyis a Trianonban elcsatolt területeken született a felvételizők 21,9%-a, 30 fő. Közülük a legtöbbet Csehszlovákiában születtek (23-an), míg Romániából 5, Jugoszláviából és Ausztriából pedig egy-egy pályázó származott. További érdekesség, hogy a második világháborút követően a Szovjetunióhoz

¹³ GALÁNTAI József: *Az első világháború*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1980. 485.

csatolt kárpátaljai területről kilenc felvételiző érkezett, vagyis a határöntúliak majdnem egyharmada. A Csehszlovákia területén születettek magas arányát részben a területi közelséggel magyarázhatjuk, részben pedig a magyar népi mozgalom előzményének számító Sarló- és a Prohászka-körök hatásával.¹⁴

Ha a születési helyek Magyarországon belüli megoszlását nézzük, több érdekességre lehetünk figyelmesek (2. táblázat). A legtöbb, a trianoni Magyarország területén született felvételiző, 37 fő (35,2%), a Tiszántúlon látta meg a napvilágot, míg a népesebb Dunántúlon 34 (32,4%). Észak-Magyarországon (a Tokaj–Füzesabony–Hatvan–Aszód vonaltól északra) 18 (17,1%) fiatal, a Duna–Tisza közén 15 (14,3%) született. Természetesen a megyék szerinti megoszlás is a nagy tájegységekhez igazodik, így nem meglepő, hogy a legtöbb felvételiző, 13 fő, Békés megyéből jött. A legnépesebb megyében, Pest-Pilis-Solt-Kiskunban 10-en látták meg a napvilágot, míg a képzeletbeli dobogó harmadik fokára Nógrád és Vas megye kerül nyolc-nyolc pályázóval. Nagy átlagban két-három pályázó született egy-egy megyében, kivéve Szatmár és Abaúj-Torna megyét, ahonnan csak egy felvételiző származott. Baranya megyéből senki sem adta be felvételi kérelmét, alighanem a pécsi egyetem magához vonzotta az onnan induló diákokat.

Ha a Györffy Kollégiumba felvételiző diákok adatait összevetjük az Eötvös Collegium hasonló adataival,¹⁵ a következő képet kapjuk. Az Eötvös Collegiumban 101 kollégista közül 22-en származtak a trianoni békeszerződéssel elcsatolt területekről, ami 21,8%-os arány, vagyis majdnem azonos a másik kollégium hasonló adatával. Ám míg a Györffy Kollégiumban a határon túli felvételizők túlnyomó többsége Csehszlovákiában született, addig az Eötvös Collegiumba 11-en Romániából, 10-en északi szomszédunkból érkeztek.

A regionális megoszlásban is jelentős eltéréseket találunk a két intézmény között. A Györffynél egy budapesti születésű hallgató van, az Eötvösnél 20 (26%). Az utóbbi intézménybe a hallgatók 28,6%-a érkezett a Dunántúlról és csak 20,8%-a a Tiszántúlról. A Duna–Tisza közén született Eötvös-kollégisták aránya valamivel nagyobb (16,9%), mint a Györffy esetében. Észak-Magyarországon csupán az Eötvös Collegium tagjainak 7,8%-a született, ami jelentős „elmaradást” jelentett a Györffy Kollégiumhoz képest.

¹⁴ Ezekről lásd BORBÁNDI Gyula: *A magyar népi mozgalom*. Püski, New York, 1983. 110–116.; VÍGH Károly: *A felvidéki Sarló-mozgalom története. Valóság*, 2004/8. 64–72.

¹⁵ KOVÁCS Tímea–SZABÓ-PÁL Tibor: i. m. 59.

2. táblázat. A Györfly Kollégiumba felvételizőknek és az Eötvös Collegium tagjainak születési helye tájegységenként

Tájegység	Györfly Kollégium		Eötvös Collegium	
	A születések száma tájanként	A születések megoszlása, %*	A születések száma tájanként	A születések megoszlása, %*
Budapest	1	0,9	20	26,0
Dunántúl	34	32,4	22	28,6
Tiszántúl	37	35,2	16	20,8
Duna–Tisza köze	18	17,1	13	16,9
Észak-Magyarország	15	14,3	6	7,8
Összesen	105	100	77	100

* Kerekített adatok.

Az anyag feldolgozása során két olyan települést találtam, ahol három-három (a Györfly Kollégiumba) felvételiző született: mégpedig Orosháza és Makón. Két-két felvételiző született Celldömölkön, Csapodon, Dombóváron, Mezőtúron, Nagykanizsán, Nagykőrösön, Nagyrédén és Szarvason. Egyetlen felvételiző sem jött viszont olyan jelentős városokból, mint Szeged, Pécs, Győr, Miskolc, Szombathely vagy Szolnok.

Ugyancsak tanulságos, ha településtípusok szerinti bontásban vizsgáljuk a szülőhelyet. Négy, a korabeli Magyarországon létező településtípusba soroltam a felvételizőket: törvényhatósági jogú városok, megyei városok, nagyközségek és kisközségek szülöttei. Ezek olyan jogi kategóriák, amelyek nem teljesen esnek egybe a településföldrajzi megközelítéssel, hiszen a felvételizők egy csoportja tanyán élt, gyakran 5–10 km távolságra a legközelebbi településtől. A felvételi anyagok alapján azonban nem lehetett teljes biztonsággal kiszűrni ezt a csoportot, így ettől eltekintettünk. Adataink szerint a Györfly Kollégiumba felvételizők 5,9%-a született törvényhatósági jogú városban, 21,3%-uk megyei városban, 17,7%-uk nagyközségben és 55,1%-uk kisközségben. Tehát városban 27,2%-uk, míg falun 72,8%-uk. Ez pontosan fordítottja az Eötvös Collegiumnál végzett felmérésnek,¹⁶ hiszen ott a kollégisták 69,3%-a váro-

¹⁶ Uo. 60.

si, míg 30,7%-a falusi születésű volt. Az egyes kategóriák is megfordulnak, hiszen az Eötvösnél a törvényhatósági jogú városokban születtek a legtöbben (39,6%), míg a kisközségekben a legkevesebben (9,9%).

Vagyis megállapíthatjuk, hogy a Györffy Kollégiumba felvételiző diákok döntő többsége az ország kisebb településeiről, kevésbé iparosodott területekről, főként agrárvidékekről érkezett. Ezzel szemben az Eötvös Collegium hallgatói főként a gazdaságilag fejlettebb, iparosodottabb városokban születtek.

A *lakóhely* vizsgálata azért is érdekes, mivel a felvételizők közül 28 fő, vagyis 20,4% máshol lakott, mint ahol a világra jött. Magyarországi lakóhelye volt 136 hallgatónak, egy élt a Szlovákiánál maradt Liptó megyei Tarnóc községben. Visszacsatolt területeken 26 felvételiző lakott, egyikük a Békés megyei Bucsatelepről költözött vissza Nagyváradra. Kissé meglepő módon csupán négy olyan pályázót találtam, aki az elcsatolt területekről Magyarországra települt át. Ennek oka alighanem az lehet, hogy kevésbé mobil családokról volt szó, mivel a Trianon után áttelepülők zöme az értelmiséghez, a bürokráciához, az egykori nemesi családokhoz tartozott és kevésbé a parasztsághoz. Két felvételiző a határon túli területeken belül költözött, míg 21-en Magyarországon belül váltottak lakóhelyet. A lakóhelyváltásnak számos oka lehetett, de többségében gazdasági tényezők, magyarán a jobb élet reménye késztette falujuk, városuk elhagyására az embereket.

Két esetben a pályázó viszonylag részletesen leírta vándorlása okát. Egy Kelebián élő felvételiző megemlítette, hogy apját, aki határőrként dolgozott, kiutasították Jugoszláviából, mivel nem volt hajlandó az új államra letenni az esküt. Egy másik esetben az Érsekújvár környéki Tardoskedden született a felvételiző diák, majd néhány hónapos korától már a Nógrád megyei Heréden éltek. Itt apja cipészként próbált szerencsét, de a gazdasági válság miatt 1931-ben Maglódra költöztek, ahol családi boltot nyitottak.

Három pályázó is elmesélte, hogy szülei uradalmi cselédként keresték kenyerüket, így ha az uradalom tönkrement, vagy másik birtokra helyezték át őket, akkor lakóhelyük is megváltozott. Az egyik felvételiző hét lakóhelyét említette meg a pályázatban: családja Szigetújfaluról Ráckeven, Hatvanon, Pásztón, Túrkeven és Abádszalókon át jutott el a Komárom-Esztergom megyei Banára. Édesapja 35%-os hadirokkantként próbálta három gyermekét eltartani; dolgozott mint asztalos, koporsókészítő és molnár. Kanyargós életpályák villannak fel ezekben az életrajzokban.

Huszonegy felvételiző számolt be arról, hogy Magyarországon belül lakóhelyet váltott, közülük 16-an faluból faluba, míg öten faluból vá-

rosba költöztek. Így a születési helyekhez képest valamelyest módosult a településtípusok közötti arány: a felvételizők 6,6%-a lakott törvényhatósági jogú városban, 24,8%-a megyei városban, 16,8%-a nagyközségben, míg 51,8%-a kisközségben. Vagyis az adatok arra engedtek következtetni, hogy a falusi népesség kis hányada a városokban, elsősorban a megyei városokban telepedett le. Ennek köszönhetően valamelyest csökkent a falvakban lakó felvételizők száma (68,6%), de még mindig több mint kétharmados többségben voltak a városokban élőkkel szemben (31,4%). Néhány esetben (öt pályázónál) az elköltözés időpontjáról is találunk említést, ezek 1929 és 1938 között történtek, vagyis talán nem járunk messze a valóságtól, ha ebben is a gazdasági válság által kikényszerített vándorlásokat látunk. Ha a fenti adatokat összevetjük az Eötvös Collegium számaival, hasonló jelenséget tapasztalhatunk: a lakóhely szerinti városlakók aránya ott is nagyobb volt (78%), az e csoportba tartozók 54%-a pedig törvényhatósági jogú városokban élt.

Megnéztem a felvételizők összetételét az egyes megyék szerint is. A legtöbben nem csupán Békésben születtek, hanem ott is éltek (13 fő). A második helyen Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye áll 11 felvételizővel, míg Nógrád a harmadikon kilenc pályázóval. A népességmozgások nagyjából kiegyenlítették egymást, nincs olyan terület, amely jelentős népességet vonzott volna magához. Talán Nagykanizsa az egyedüli kivétel, mivel ez az egyetlen olyan település, ahonnan négy fiatal érkezett.

A felvételizők *születési évének* vizsgálatánál nem vettünk számításba minden, az adatbázisban szereplő embert, csupán azokat, akik 1943-ban nyújtották be felvételi pályázatukat, vagyis a korábban jelzett 104 főt. Közülük két pályázó 1913-ban, illetve 1915-ben született, vagyis az átlagos felvételizőknél jóval idősebbek voltak. 1919-ben és 1920-ban nyolc felvételiző született, azaz az összes 1943-ban jelentkező 7,7%-a. 1921-ben a felvételizők 13,5%-a (14 fő), míg 1922-ben 24%-a (25 fő) született. A legtöbben 1923-ban látták meg a napvilágot, vagyis 20 esztendősek voltak a felvételikor: 30 fő (28,9%). 1924-es születésű 18 pályázó (17,3%), míg 1925-ös születésű hét pályázó (6,7%) volt.

Mivel a jelentkezés időpontjában a felvételizők elsőprő többsége első vagy másodéves volt az egyetemen, éppen ezért, hogyha normális ütemben végezték az iskolát (10 éves korukban elvégezték az elemi és 18 évesen érettségiztek), akkor nagyjából 18–20 éves korukban jelentkezhettek a Györfly Kollégiumba. Joggal feltételezhetjük, hogyha valamilyen külső tényező megakasztotta a tanulás folyamatát, akkor csupán ennél idősebb korukban jutottak el a kollégium kapujáig. Ha már használtam a kissé szokatlan „külső tényező” fogalmát, akkor világos,

hogy „belső tényezőn” azt kell érteni, ha tanulási nehézségek, magyaráran bukás miatt esetleg osztályt kellett ismételnie az illetőnek. Mivel ezt a jelentkezők döntő többségénél nyugodtan kizárhatjuk, az idősebb korú felvételiző nyilván külső okok miatt nem tudta normális ütemben folytatni tanulmányait.

Milyen külső okok miatt szakadhattak meg egy-egy felvételiző tanulmányai? Először is több esetben találoztunk olyan megjegyzéssel, hogy mivel több testvér volt, nem volt pénz mindnyájuk taníttatására. Az egyik jelentkező leírta, hogy bátyja megunta a tanulást, így ő cserélt vele, mert ő meg nem akart gazdálkodni. Egy másik esetben a szülők a négy gyermek közül csak egyet taníttattak, s ennek elindításához is előbb némi pénzt kellett félretenni. Kritikus időpontnak számított a 4. vagy a 6. osztály vége, ahol egy-két évre több felvételizőnél is megszakadt a tanulmányi idő. Több esetben az ifjú csak külső biztatás vagy anyagi segítségnyújtás után tudta folytatni a tanulmányait. Közrejátszhatott a tanulmányok megszakadásában a családot ért katasztrófa, például egy 1920-ban született felvételiző megemlíti, hogy a házuk leégett, mások a földjüket sújtó árvízre panaszkodtak. Ugyancsak kritikus időpont az érettségi, mivel sok család úgy gondolhatta, hogy ezzel elérte anyagi erőforrásai határát, és most már nem tudja támogatni a gyermekét. Ez jó esetben két-három éves szünetet hozott a tanulmányi időben: néhány jelentkezőnél találunk is arra példát, hogy érettségit követően munkába állt, megkeresni a továbbtanuláshoz szükséges pénzösszeget. Volt, aki a váci papírgyárban, volt, aki a mezőtúri városházán, volt, aki a kaposvári földhivatalban dolgozott, de olyan jelentkező is akadt, aki könyvterjesztéssel foglalkozott.

Természetesen találunk olyan jelentkezőket is, akik korábban már folytattak felsőfokú tanulmányokat, de valamilyen okból abbahagyták (egy-egy fő református, illetve evangélikus teológiára járt). Végezetül három esetben a katonai behívó szakította meg a tanulmányokat, sőt akadt olyan felvételiző is, aki a laktanyából adta postára levelét.

A születési évekre vonatkozó adataink azt mutatják, hogy a felvételizők 52,9%-a 18–20 éves korában jutott el a kollégium és legnagyobb részben az egyetem kapujáig, vagyis normális ütemben tudta folytatni tanulmányait. Ugyanakkor 47,1%-uk, vagyis az összes jelentkező majdnem fele már 21 éves volt, amikor a Győrffy Kollégiumba benyújtotta felvételi kérelmét. Az ő esetükben két-három évi kényszerszünet szakította meg tanulmányaikat, így komoly erőfeszítésre volt szükség, hogy továbbhaladjanak az értelmiségivé válás útján.

A születési adatok sorában nézzük meg végül a jelentkezők *felekezeti megoszlását* (3. táblázat). A 137 felvételiző közül 72 fő esetében van in-

formációnk a felekezeti hovatartozásról, ez az összes jelentkező 52,6%-a. A maradék 65 személy nem jelölt meg semmilyen vallást, ami azért is érdekes, mivel az Eötvös Collegiumba felvételizők esetén jóval nagyobb arányban van adat erről (87,7%).

3. táblázat. A Győrffy Kollégiumba felvételizők, valamint az Eötvös Collegium tagságának felekezeti megoszlása, illetve az országos arányok 1941-ben

Felekezet	Győrffy Kollégium	Eötvös Collegium	Magyarország népessége
	Az adott felekezethez tartozók aránya, %		
Római katolikus	41,7	65	55,0
Református	45,8	14	19,0
Evangélikus	12,5	9	5,0
Görög katolikus	–	–	11,6
Izraelita	–	9	4,9

A 72 felvételiző közül, aki jelezte vallását, 33 református (45,8%), 30 római katolikus (41,7%) és 9 evangélikus (12,5%) felekezetű volt. E három felekezeten kívül a jelentkezők mást nem jelöltek meg. Talán a görög katolikus felekezetet hiányolhatjuk leginkább, hiszen Kárpátaljáról kilencen is felvételiztek, de többségükönél nincs adatunk vallási hovatartozásukra vonatkozóan. Az izraelita hallgatók hiánya kapcsán megemlíthető, hogy egyrészt a Győrffy Kollégium lehetséges hallgatói között elenyészően kicsiny volt az arányuk, másrészt ebben az időszakban már életbe léptek a zsidótörvények.

Ez a felekezeti megoszlás jelentősen eltér mind az országos, mind az Eötvös Collegiumban megállapított aránytól.¹⁷ Az 1941-es népszámlálás adatai szerint¹⁸ az ország lakosságának 55%-a tartozott a római katolikus, 19%-a református, 11,6%-a a görög katolikus, 5,0%-a az evangélikus, 4,9%-a pedig az izraelita egyházhoz. Az országos arányokhoz képest két és félszeres volt a Győrffy Kollégiumba felvételizők között a reformátusok aránya, megelőzve a római katolikusokat, akik még országos arányszámuk négyötödét sem érték el. Figyelemre méltó az evan-

¹⁷ Uo. 67.

¹⁸ *Magyarország története 1918–1990.* Szerk.: GERGELY Jenő–Izsák Lajos–Pölöskei Ferenc. Korona Kiadó, Budapest, é. n. 135.

gélikusok ugyancsak két és félszeres aránya, valamint a görög katolikusok „eltűnése”, amiről már szoltam (az összehasonlítás érvényét gyengíti itt is, hogy adataink nem teljes körűek). Ha megnézzük az Eötvös Collegium (fontos hangsúlyozni: egy másik időszakból, tudniillik a világháború előttről való) adatait, akkor azt látjuk, hogy a hallgatók 65%-a volt katolikus, 14%-a református, 9%-a evangélikus, 9%-a pedig izraelita. Mind az országos, mind a Györffy Kollégium-beli arányokat felülmúlták itt a római katolikusok, a reformátusok viszont jóval elmaradtak tőle. Mivel görög katolikusok itt sincsenek túl sokan, gyanítható, hogy ők nem csupán a Györffy Kollégium, hanem más felsőoktatási intézmények keretei között sem fordultak elő nagy számban. Az Eötvös Collegium toleráns légkörét jelzi a zsidó vallású hallgatók országos átlagot meghaladó száma, bár itt hozzá kell fűznünk, hogy a Collegiumra vonatkozó adatok az 1920-as, az 1930-as és az 1941-es év átlagát jelentik.

Az, hogy a Györffy Kollégiumban az országos arányoktól jelentősen eltért a két nagy felekezet megoszlása, azzal magyarázható, hogy a felvételizők nagy számban jöttek a zömmel protestáns Tiszántúlról és a Dunántúl egyes protestáns szigeteiről (Csurgó, Pápa, Kisalföld), míg a zömmel római katolikus Duna–Tisza közéről és a Dunántúl katolikus vidékeiről viszonylag kevesebben érkeztek. Másrészt a népi mozgalom szívesen vállalta a protestáns függetlenségi hagyományokat, így nem véletlen, hogy a hozzá közel álló Györffy Kollégium is nagy számban vonzotta magához a református és evangélikus jelentkezőket.

A felvételizők családi háttere

Ebben a fejezetben a családra vonatkozó adatokat, mégpedig a vitézi cím meglétét, a nagypapa és az apa foglalkozását, a testvérek számát és foglalkozását, valamint a család kezében lévő földbirtok nagyságát vizsgálom meg.

A 137 felvételiző között négy ember rendelkezett vitézi címmel, és feltehetően még hármuk esetében is a vitézi telek teremthette meg a család megélhetésének gazdasági alapját, ezzel közvetve a továbbtanulás lehetőségét is. Az 1920-ban alapított Vitézi Rend tagjai 15 hold vitézi telket kaptak, amely három évig adómentes volt, s csupán ez követően kellett az árát fokozatosan törleszteni. A címet és a telket az elsőszülött fiú örökölhette. Három, vitézi címmel rendelkező felvételiző családja 14, 15, illetve 47 hold birtokosa volt. Az utóbbi esetben a szerencsés házasság is gyarapította az apa birtokában lévő földterüle-

tet. A negyedik, vitézi címmel bíró pályázó családjának csupán három holdja volt, de itt a családfő mészárosként dolgozott, így nem tudjuk pontosan, mennyire volt fontos ez a birtok a család életében. Bár a Vitézi Rend megalapításakor nyilvánvalóan az a cél vezette a kormányzót, hogy hozzá hű politikai bázist teremtsen, a cím meglelte nem jelentett hátrányt a felvételizők számára az ellenzéki hírű Györffy Kollégiumban: a négy, vitézi címmel rendelkező pályázó közül hármat vettek fel.

A nagyapá(k) foglalkozása csupán kevés esetben ismert: nyolc pályázó adott meg erre vonatkozóan valamilyen információt, de ezek a példák sem tanulság nélküliek. Hét esetből ötben van példa a mobilizációra, vagyis arra, hogy a földműves foglalkozást űző nagyapa fia feljebb jutott a társadalmi piramisban. Két esetben a nagyapa után az apa is földműves: az egyik hat holdas birtokkal, a másik földjének nagyságát viszont nem ismerjük. Két pályázónál az apa műszerész, illetve gyári munkás lett, egy harmadiknál pedig már 105 holddal rendelkező közép-birtokos. Egy esetben az apa MÁV-altisztként van feltüntetve. Ez utóbbi azért volt fontos, mivel – bár altisztként saját maga már nem emelkedhetett feljebb a hivatali hierarchiában – gyermekeit iskoláztathatta, és ezzel elindíthatta a középosztály irányába.¹⁹

Két esettel külön is érdemes foglalkozni. Az egyikkel azért, mert tökéletes képet ad a generációk mobilizációs útjáról. Fazekas Béla 1942-es naplójában a következő módon örököltette meg családjá felemelkedését: „Nagyapáim napszámosokként kezdték, később az egyik liftkezelő lett Aradon, a másik váltókezelő az ország legkülönbözőbb helyein. Jelenleg az egyiknek 4, a másik 10 hold földje van. Apám 20 éves koráig megmaradt napszámosként, utána a háborús konjunktúra idején beállt pénzügyőrnek. Ő már nem ábrándozott a földről, álma a kertes családi ház, baromfiudvar, nyugdíj, a két gyermek felnevelése.”²⁰

A regényes nevű Baradlai Tibor családjában is megfigyelhető, hogyan törekedtek a családtagok a társadalmi felemelkedésre. Apja kőművesek mellett dolgozott segédmunkásként, amikor megkapta katonai behívóját az első világháborúba. Háromévi frontszolgálatot követően a 60. gyalogezred élelmiszer-beszerezője lett. Ez feltehetőleg hozzásegíthette némi pénzösszeg felretételéhez, így a háborút követően terménykereskedéssel foglalkozott. A vitézi cím birtokában elvette egy jászkiséri módos parasztgazda lányát. Budapesten éltek, de a terményüzlet csődbe

¹⁹ GYÁNI Gábor: Magyarország társadalomtörténete a Horthy-korban. In: GYÁNI Gábor–KÖVÉR György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 266.

²⁰ Fazekas Béla Györffy-kollégiumi naplója. PIL 302. f. 1. cs. 6. ő. e.

ment, ezért felesége elvált tőle, és hazatért szülőfalujába. Ezután az anyai nagyapa lett a családfő, aki veje adósságai miatt elvesztett ugyan 10 hold földet, de még így is 47 hold volt a birtokában.

A családfők, általában az *apák foglalkozására* vonatkozó információt a felvételizők csaknem mindegyike közölte, csupán öt esetben maradományban az apa kenyérkeresetének forrása. Kilenc esetben az özvegy édesanyját jelölték meg családfőként, nyolc alkalommal pedig, bár fel-tűntették az apa foglalkozását, de azt is hozzátették, hogy már meghalt. Vagyis az ismert 132 esetből 17-nél (12,9%) már nem élt az apa, amikor fia egyetemre került. Három pályázó megemlíti, hogy apja hadirokkant, ami növelhette a családok megélhetési gondjait. Két pályázónál találtunk „amerikás magyar” családfőre: az egyik familia 1910 és 1934 között élt az Egyesült Államokban, a másik 1907 és 1921 között. Hazatérve mindkét családfő tudott vásárolni egy kisebb földbirtokot, 13, illetve 16 holdat.

A 123 apából, akinek ismert a foglalkozása, 69-nél (56,1%) található a „földműves” megjelölés. Ez nagy szélsőségeket takar, hiszen a felvételizők a három holdastól a 105 holdasig terjedően használták ezt a megnevezést, holott nyilvánvalóan egészen eltérő vagyoni helyzetről volt szó. Erre a különbségre a földbirtokok nagyságánál még visszatérek. A második legnépesebb kategória a kisiparosoké: 10 fő (8,1%), akik között cipészt, fodrászt, kádárt, szabót és kovácsot találhatunk. Külön kis csoportot képeznek a MÁV alkalmazásában állók (altiszt, pályaoőr, lakatos, váltókezelő), akik hatan voltak. Négy családfő uradalmi cselédként, egy pedig urasági inasként kereste kenyerét. Ipari munkásként öt családfő dolgozott, míg szintén öten álltak valamilyen állami hatóság szolgálatában (csendőr, határőr, rendőr, gátőr). Találtam még négy kocsmárost és kereskedőt, két hentest és bányászt az apák között.

A legmagasabb társadalmi státust az állami szolgálatban lévő tisztviselők élveztek: ebbe a csoportba öt családfő tartozott. Az egyik felvételiző édesapja például OTI-tisztviselőként, édesanyja körjegyzőségi írnokként dolgozott. Felbukkant egy uradalmi ispán és egy községi bírósági apa is, valamint egy nyugdíjas tanító. Ha tágabb kategóriákat alkalmazunk, akkor azt látjuk, hogy a felvételizők apái közül 73-an dolgoztak az őstermelésben (59,3%); 17-en (13,8%) a bányászatban, ipari munkásként és kisiparosként; nyolcan (6,5%) köztisztviselőként, egyéb értelmiségiként; négyen (3,3%) a kereskedelem területén, egyéb területeken 21-en (17,1%). Ezeket az adatokat ugyancsak érdemes összehasonlítani az Eötvös Collegium korábban már idézett vizsgálatával: ott az őstermelés területén dolgozók aránya mindössze 12,1% volt, a kereskedelem-

ben és a hitelétben dolgozók aránya 4%. Nagyon hasonló a bányászatban és iparban dolgozók aránya 14,1%-kal, viszont sokkal több értelmiségi szülőt találunk (49,5%).²¹ Tehát ez is megerősíti azt a közismert tényt, hogy az Eötvös Collegium elsősorban a középosztály gyermekeit vonzotta, míg a Györfy Kollégiumba felvételizők között igen jelentős volt az alacsonyabb sorból származók aránya.

Az apák foglalkozásánál láttuk, hogy önmagában a földműves elnevezés igen nagy szélsőségeket takar. Ennek a nagy létszámú csoportnak a tagolása a család kezében lévő *földbirtok nagyságával* érhető el (4. táblázat). A 137 felvételiző közül 23 kisiparos, kereskedő, tisztviselő stb. családjából érkezett, amely semmilyen földbirtokkal sem rendelkezett. Ötvenöt esetben nem találtunk a személyi anyagban a földbirtok nagyságára vonatkozó információt. Ötvenkilenc pályázónál ismert a család birtokában lévő földterület nagysága. Ha az agrárnépe sségen belül a 100 holdas birtoknagyságot vesszük alapul,²² mint a paraszti és a nem paraszti agrárnépe sség határát, akkor kis megszorítással minden földbirtokos a parasztsághoz sorolható. A legnagyobb földbirtok 105 hold nagyságú volt, igaz, egyszersmind 16 000 pengő adósság terhelte.

4. táblázat. A felvételizők családjának kezében lévő földbirtok nagysága

A földbirtok nagysága	A birtokosok száma	A birtokosok aránya, %
1–5 hold	20	33,9
5–10 hold	10	16,9
10–20 hold	14	23,7
20–50 hold	12	20,3
50–100 hold	2	3,4
100 hold felett	1	1,7
Összesen	59	100

A birtokok besorolásánál a klasszikus mintát követtük: ezek szerint 1–5 holdas gazda 20 fő (a földdel rendelkezők 33,9%-a), 5–10 holdas gazda 10 fő (16,9%), 10–20 holdas 14 fő (23,7%), 20–50 holdas 12 fő (20,3%), 50–100 holddal rendelkező kettő (3,4%), míg 100 holdnál na-

²¹ KOVÁCS Tímea – SZABÓ-PÁL Tibor: i. m. 65.

²² GUNST Péter: A magyar agrártársadalom 1919–1945 között. In: *A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig*. Szerk.: GUNST Péter. Napvilág Kiadó, Budapest, 1998. 236.

gyobb földdarabbal bíró gazda egy fő (1,7%) volt. Az agrártörténet az 5 holdnál kisebb birtokkal rendelkező népességet sorolja az agrárproletárok közé, akik nem tudták családjuk megélhetését saját földjükre támaszkodva biztosítani. Az 1930-as népszámlálás szerint az agrárproletárok a paraszti népesség 69,5%-át alkották, a kollégiumba jelentkező fiaik viszont az adott kategóriában jóval kisebb arányban szerepeltek.²³ Míg a 20 holdnál többet bíró gazdagparasztok aránya országosan csak 6,4% volt, ez magasabb százalékot tett ki a felvételizőknél – pontosan az 59 fő 25,4%-ot. Családjuknál az átlagos birtoknagyság 17,8 hold volt. Vagyis bár a Györfly Kollégiumba felvételizők között igen jelentős volt az agrárproletárok gyermekeinek aránya, még ez is jelentősen elmaradt a népességen belüli részesedésüktől. A magyarázat kézenfekvő: a tanuláshoz elsősorban szülői támogatás kellett, és ezt inkább a módosabb paraszti rétegek tudták biztosítani, akik már maguk is elindultak egy mobilizációs úton. Ennek tudatos folytatása volt gyermekeik iskoláztatása, elindítása a középosztály felé. Ez a jelenség szépen kirajzolódik az általunk vizsgált csoportnál.

A mobilizációt biztosító anyagi erőforrások nagyságát jelentősen befolyásolta a családban lévő *gyermekek száma*. Nyilván minél több éhes szájat kellett etetni, annál nehezebb volt egy vagy akár több gyermeket iskoláztatni. Ezt a felvételizők személyi anyaga is alátámasztja, mivel 65-en megadták, hogy hány gyermek van családjukban: egy gyermek kettőben, két gyermek 16-ban (24,2%), három-négy gyermek 28-ban (42,2%), öt vagy hat gyermek kilencben, hét vagy nyolc gyermek háromban, kilenc vagy tíz gyermek ötben, míg tíznél több gyermek két családban volt. Az általunk ismert 65 családban összesen 274 gyermek élt, vagyis átlagban 4,2 gyermek jutott egy famíliára. Még szemléletesebb, ha elkülönítjük a kis-, illetve nagycsaládnak tekintett famíliákat. Az előbbibe azokat soroltam, ahol legfeljebb négy, az utóbbiba pedig azokat, ahol négynél több gyermek nevelkedett. Az ún. kiscsaládok a 65 család 69,7%-át tették ki, míg a nagycsaládok 30,3%-át. Ez alapján úgy tűnik tehát, hogy azok a családok, amelyek gyermekeiket a Györfly Kollégiumba küldték továbbtanulni, az átlagnál kevesebb gyermeket vállaltak. Ez is lehetővé tette, hogy gyermeküket, gyermekeiket támogatni tudják tanulmányaik folytatásában.

Sajnos arra vonatkozóan, hogy a felvételizők testvérei mivel foglalkoztak, szinte nincs is adat. Ketten tettek említést arról, hogy családjuk-

²³ Uo. 237–238.

ból egyedül ők tanultak tovább, a többiek otthon maradtak dolgozni. Egy pályázó megemlítette, hogy bátyja apjával együtt MÁV-altisztként dolgozik. Találtam azonban egy olyan forrást, amely jól megvilágítja, hogy milyen tudatosan küldték az egyik kollégistát az egyetem felé, megalapozva ezzel felemelkedését. Kázmér Sándor I. éves gépészmérnök-hallgató írta az alábbi sorokat naplójába annak kapcsán, hogy mely társadalmi réteggel szimpatizál: „Mindazok alapján, amit eddig láttam, hallottam, átéltem, és mert hogy apám negyven évet robotolt a gyárban, és mert, hogy anyám mosott és vasalt a hivatalnokok és tanítók számára, és merthogy (sic!) nővéreim is szívták a parkettagyár poros levegőjét, én a munkássághoz érzem magamat a legközelebb.”²⁴

A középiskolai tanulmányok időszaka

A felvételizők számára a középiskolai tanulmányok alapozták meg a Györfly Kollégiumig vezető utat. Huszonöt pályázó nem tüntette fel az érettségi bizonyítványt kiállító intézet nevét, hét pedig csupán a várost említette meg, az iskola nevét azonban nem. A fennmaradó 105 pályázóból 62-en állami (59,1%), míg 43-an (40,9%) egyházi középiskolában fejezték be a középiskolát. Ez éppen fordítottja az Eötvös Collegiumba felvettek adatainak, akiknek 60,4%-a egyházi, 39,6 %-a pedig állami középiskolába járt.²⁵

Ha az iskolák típusai szerint nézzük a felvételizőket, akkor azt látjuk, hogy legtöbben állami humán gimnáziumban maturáltak (25 fő, 23,8%). Őket a kereskedelmi középiskolában érettségizők követik 18 fővel (17,1%). Református gimnáziumban 17-en (16,2%), reálgimnáziumban 16-an (15,2%), míg katolikus gimnáziumban 15-en (14,3%) érettségiztek. Evangélikus gimnáziumból kilenc pályázó érkezett, négyen mezőgazdasági középiskolát végeztek, egy ifjú pedig tanítóképzőt. Az Eötvös Collegiumba felvettek adataival összehasonlítva a humán gimnáziumoknál nincs nagy eltérés (62,9 és 66%), viszont a Györflybe (arányaiban) valamivel kevesebb reálgimnazista jelentkezett (15,2%), mint amennyit az Eötvösbe felvettek (20,8%). Az Eötvös Collegiumnál csupán 1% érettségizett a kereskedelmi iskolában, míg a Györflybe jelentkezők esetében, mint láttuk, jóval népesebb ez a csoport. Végezetül az Eötvös Collegiumnál a mezőgazdasági középiskolások, a Györflynél pedig a

²⁴ Kázmér Sándor naplója, 1943. június 21. PIL 302. f. 1. cs. 6. ő. e.

²⁵ Kovács Tímea–SZABÓ-PÁL Tibor: i. m. 63.

reáliskolát végeztek hiányoznak. Az eltérések egyértelműen magyarázhatók a két intézmény eltérő profiljával, hiszen az Eötvös Collegiumnál a tudós tanárképzés állt a középpontban, míg a Györflynél a sokkal általánosabb értelemben vett értelmiségi képzést tűzték ki célul.

Érdekes egy pillantást vetnünk az egyházi iskolákban maturált jelentkezőkre, akik *közül* a református gimnáziumok növendékei voltak a legtöbben (44,2%); őket a katolikus iskolák diákjai követik (34,9%), míg az evangélikusok zárják a sort 20,9%-kal. A reformátusok esetében a felvételizők aránya csaknem egybeesik a felekezeti iskolákban érettségizettek arányával, míg a katolikus gimnáziumok alul-, az evangélikusok viszont felülreprezentáltak a felekezeti arányukhoz képest. A protestáns gimnáziumokból származók kimagasló aránya még az Eötvös Collegiumban tapasztalt arányt (56,7%)²⁶ is felülmúlja (65,1%), nem is szólva az országos összevetésről. Ez a tény nem csupán a protestáns középiskolákban folyó magas szintű képzéssel, hanem azzal a sokszor hangoztatott kölcsönhatással is magyarázható, ami a protestantizmus és a népi mozgalom között fennállt.²⁷

Ha az egyes intézményeket vizsgáljuk, akkor a legtöbb felvételiző a soproni Evangélikus Líceumban és a szarvasi Vajda Péter Evangélikus Gimnáziumban végzett: négy-négy fő. Három-három pályázó tett érettségi vizsgát a makói gimnáziumban, a mezőtúri és a sárospataki református gimnáziumban, az ungvári és a kaposvári reálgimnáziumban, a sátoraljaújhelyi piaristáknál és a losonci Kármán József Gimnáziumban. Az iskolavárosok közül Sopron került az első helyre, hat felvételizővel.

A felvételizők középiskoláinak regionális megoszlása nagy szélsőségeket takar. Baranya, Tolna és Komárom-Esztergom megye területén egyetlen felvételiző sem érettségizett, mint ahogy Szegeden vagy Pécsen sem. A törvényhatósági jogú Hódmezővásárhelyről vagy Bajáról sem találunk érettségizőt, míg csupán egy-egy fő maturált Győrött, Miskolcon, Székesfehérváron vagy Szombathelyen. Szintügy fehér foltnak számít a Balaton környéke, valamint Budapest vonzáskörzete is. Százkét esetben lehetett lokalizálni az érettségi helyét, ami 23 esetben a Trianonban elcsatolt területeken, míg 79 esetben Magyarországon volt. A 23 határon túl érettségizett közül 12-en a Felvidéken, négyen Kárpátalján, öten Erdélyben, míg ketten a Délvidéken fejezték be középfokú tanulmányai-

²⁶ Uo. 63.

²⁷ Erre vonatkozóan lásd GERGELY Jenő, HAVAS Gábor, SOLTÍ Kálmán, SZIGETI Jenő tanulmányait *A népi mozgalom és a magyar társadalom* című tanulmánykötetben. Szerk.: SIPOS Levente–TÓTH PÁL Péter. Napvilág Kiadó, Budapest, 1997. 383–426.

kat. A Magyarországon belüli megoszlás a következő: Budapesten négy (5,1%), a Duna–Tisza közén kilenc (11,4%), Észak-Magyarországon 14 (17,8%), a Dunántúlon 24 (30,4%), míg a Tiszántúl középiskoláiban 28 jelentkező (35,4%) tett érettségi vizsgát. Ezen belül is találunk azonban bizonyos csomópontokat, mivel a Karcag–Szarvas–Makó–Gyula–Szeghalom térségben 18-an érettségiztek, míg a Győr–Veszprém–Budapest háromszögben mindössze ketten. (Eme adatok értékeléséhez lásd továbbá a *Születési adatok* című fejezetet.)

Az érettségi minősítéséről 73 jelentkező számolt be, 64-en tehát nem tettek róla említést. Az előbbieik közül 12-en kitüntetéses, 23-an jeles érettségi eredményt produkáltak, tehát 47,9%-uk érte el a legjobb eredményt. Harminc felvételiző jó rendű érettségit ért el (41,1%). Mindössze három felvételizőről tudjuk bizonyosan, hogy közepes, illetve ötről azt, hogy elégséges érettségi bizonyítvánnyal érkezett. Ezt a tényt azért tartjuk külön is említésre méltónak, mivel a Györfly Kollégium esetében néha túlságosan hangsúlyozzák a tagság politikai elkötelezettségét és szociális háttérét, és hajlamosak elfeledkezni a hallgatók tanulmányi eredményéről. Mivel a felvételizők közül minimum 65 fő jó vagy jeles érettségi bizonyítvánnyal érkezett a felvételire, így a jelentkezők döntő többségénél nem csupán a szociális háttér felelt meg az elvárásoknak, hanem a tanulmányi eredmény is.

Már több ízben utaltam rá, hogy a zömmel nehéz sorsú családból érkező felvételizők számára milyen anyagi nehézségekkel járt a továbbtanulás. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy 46 felvételiző, vagyis az összes jelentkező majdnem egyharmada tett említést arról, hogy középiskolás éveiben maga is hozzájárult a megélhetési és tanulmányi költségek fedezéséhez. Huszonkét pályázónak magántanítványai voltak, többen közülük házitánítóként éltek valamely módosabb családnál. Tíz fiatalember valamilyen mezőgazdasági munkát vállalt, leggyakrabban aratott, cséplési ellenőr volt vagy állatokat őrzött. Többen vállaltak téglagyárban munkát, de találunk kertészként vagy kubikosként dolgozó felvételizőt is. Hatan említették meg, hogy ösztöndíjban részesültek, közülük öten egyházi támogatást kaptak, egy jelentkező pedig a Horthy-ösztöndíjat nyerte el. Az ösztöndíjak összegéről csak két esetben van információnk. Egy pályázó tanévenként 50 pengőt kapott Nyíregyházán a református egyházközségtől; míg egy soproni evangélikus líceumi tanuló a *Harangozó* című egyházi laptól részesült 340 pengő ösztöndíjban egyszeri alkalommal.

A Györfly Kollégiumba való bekerülés egyik legfontosabb feltétele az volt, hogy a jelentkező *társadalmi és közéleti kérdések* iránt nyitott, érett gondolkodású diáknak találtassék. Ezt legkésebben az 1943-as felvételi

konferencia kérdőíve bizonyítja, amelyet a népi kollégiumokról szóló 1978-as dokumentumgyűjteményben²⁸ oly mértékig csonkán tettek köz-zé, hogy célszerűnek látszik ide iktatnunk.²⁹

„1. Mik életed konkrét céljai? 2. Milyen erőkre támaszkodhatsz céljaid elérésében? 3. Milyen tudományágak érdekelnek a legjobban és miért azok? 4. Kik azok az írók, költők, akik lényegesen formálták gondolkodásmódodat? 5. Melyek azok a könyvek, amelyek eddigi életedben a legtöbbet nyújtottak? 6. Milyen társadalmi osztályból származnak barátaid? 7. Ismered-e a középosztályt és kiken keresztül? 8. Nem paraszti származású osztálytársaid hogyan vélekednek rólad, családról és a falubélieidről? 9. Az érettségi megnyitotta előtted a középosztály kapuit. Mit gondolsz, belépésednek lesznek-e akadályai? Ha nem, miért nem; ha igen, miért igen? 10. Milyen bajok vannak a faludban? 11. Milyen helyzetben van a paraszt-munkásifjúság a faludban? 12. Mi módon lehet a paraszt-munkásifjúság során segíteni? 13.: Mi a feladata a faluban a papnak, a jegyzőnek, a tanítónak? 14. Falud vezetői teljesítik-e ezeket a feladatokat? 15. Ha egy évig falud társadalmi és anyagi erőit (pénz és hatalom) kezeden tarthatnád, hogyan rendeznéd be községed életét? 16. Jobbak-e a falud vallásos emberei a nem vallásosaknál? 17. Vallásos-e a parasztfiatalság a faludban? 18. Van-e népviselet, népdal, népi szokás a faludban? Ha nincs, mi az oka? Hasznos-e vagy káros-e az, hogy a parasztlány selyemszoknyában, selyemharisnyában jár – a parasztleány meg félcipőben, pantallósan, nyakkendősen? És mindketten slágert énekelnek? 19. Egységes-e a magyar falvak parasztsága? Ha nem, milyen rétegekre tagolt? 20. Gyűlölik-e a parasztok a zsidókat? 21. Volt-e valami haszna hazánkban a zsidóságnak és mi? 22. Igaz-e, hogy ellentét van a magyar és a nemzetiségi paraszt között? 23. Mi igazság van ebben a kuruc rigmusban? Ne higgy magyar a németnek/Akármivel hitegetnek / Mert ha ád is nagy levelet / Mint a kerek köpönyeged / Pecsétet üt olyat rája / Mint a holdnak koronája / Nincsen abba semmi virtus / Verje meg a Jézus Krisztus! 24. Hogyan magyarázod a szólást? Magyarország a Nyugat védőpajza. 25. Magyar célokért harcoltak-e katonáink a múlt háborúban? 26. Mit értesz ezen? Szentistváni gondolat – szentistváni állameszme. 27. Hogyan magyarázod: Márk: Amilyen mértékkel mértek, olyannal mértek néktek. 28. Mi a véleményed József Attila: Favágó című verséről? 29. Sorolj fel olyan magyarokat, akik parasztsá-

²⁸ A fényes szelek nemzedéke. I. m. 245–246. – Dőlt betűvel jeleztem az 1978-as kiadásból kihagyott részeket.

²⁹ Felvételi anyagok. A dunavecsei felvételi konferencia kérdőíve. PIL 302. f. 1. cs. 12. 6. e.

gunk jövőjéért küzdöttek! 30. *Csinálj költségvetést! 100 000 pengőt nyertél sorsjegyen! Mire költenéd? Tervezd el részletesen!*”

Most nem foglalkozom azzal, hogy mit és miért hagytak ki az 1978-as kötet szerkesztői, mivel nem tartozik szoros értelemben a témánkhoz. Nem szeretnék részletesen foglalkozni a feltett kérdésekkel sem, mivel részletes elemzésük a kollégisták politikai értékvilágáról szolgál értékes adalékokkal, s nem annyira a felvételizőkről szól. Annyit azonban megjegyzek, hogy e kérdéssor megválaszolására csupán a társadalmi, közéleti érdeklődésű jelentkező lehetett képes, a szobatudós hajlamú filoszok alighanem könnyen elvéreztek rajta. Ezek után adódik a kérdés, hogy a felvételizők milyen közéleti tevékenységet folytattak középiskolás éveik alatt, hiszen ez szinte előfeltétele volt a sikeres felvételinek.

Negyvenegy ember, tehát a kollégiumi tagságra pályázók 29,9%-a számolt be önéletrajzában valamilyen közéleti ténykedésről. Ezek a tevékenységek részben átfedték egymást (önképzőköri tag és cserkész egyszerre is lehetett valaki), részben igen szerteágazóak voltak. A népi írók mozgalmával való szimpátiát jelzi, hogy 12 pályázó népi írókat olvasott, ketten tagjai voltak a Magyar Élet Könyvbarát hálózatnak, sőt egyikük, Szeberényi Lehel a Magyar Út munkatársa volt. A legtöbb pályázó első sorban a szépírókat említette, de egyikük kiemelte, hogy VI. osztályos gimnazistaként olvasta Matolcsy Mátyás könyvét a földreformról. Két pályázó népi írói délutánt szervezett gimnáziumában, egyikük meghívta Móricz Zsigmondot, Németh Lászlót és Veres Pétert Sopronba. Négyen szépírói hajlamot éreztek magukban, közülük később Fekete Gyula és Sipos Gyula valóban író lett. Igen sokan írták, hogy aktív szerepet vállaltak az iskolai önképzőkörben, titkári, elnöki, szakosztályelnöki tisztséget viseltek. A korszellem hatását tükrözi, hogy több pályázó szervezett néprajzi vagy nemzetvédelmi szakkört, illetve előadás-sorozatot. Hat jelentkező feltűntette, hogy a cserkészmozgalomban tevékenykedett, valahol talán itt is kereshetjük a népi kollégisták oly sokat idézett népdaléneklési szenvedélyét. Öt pályázó a református Soli Deo Gloriában és az Evangélikus Diákszövetségben tűnt fel, egyikük részt vett az SDG 1941-es és 1942-es országos konferenciáin is. Volt néhány érdekes közéleti tevékenységgel kitűnő pályázó is. Az Abaúj-Torna megyei Enyicéről származó Pásztor Jenő részletesen leírta, hogy az 1938-a bécsi döntéskor még a magyar csapatok megérkezése előtt kitzúte házukra a magyar zászlót, holott a csehszlovák csapatok ezért le is lőhették volna. A már idézett Turczel Lajos 1971-es önéletrajzában megemlíti, hogy ő már gimnazistaként tudatosan a marxizmus felé fordult. A nagykanizsai Babati Lajos gimnazistaként belépett a Hungarista Mozgalomba.

Az egyetemi tanulmányok időszaka

Több felvételiző egyetemistaként is foglalkozott politikával, sőt politikai szervezetbe is belépett. A felvételi anyagok között pártokra vonatkozóan nem sok említést találunk, s azok is eléggé egyoldalúak. A kommunista mozgalommal való kapcsolatot ugyanis egyáltalán nem volt tanácsos feltüntetni, pedig 1941-től kezdve több kollégista is tagja lett a KMP-nek. A párttagságra vonatkozó információk az ő esetükben mindig utólagos visszaemlékezés folytán datálódnak, melynek pontossága több esetben megkérdőjelezhető. Hiszen több alkalommal is előfordult, hogy az illető azt hitte, hogy párttag, pedig nem volt az, vagy éppen fordítva. Ezért csak 1945-öt követően lehet teljes bizonyossággal elfogadni a kommunista párttagságra vonatkozó adatokat.³⁰ Az adatbázisunkban szereplők közül egy személy, Gyenes Antal az, akinek 1943-ra vonatkozóan teljes biztonsággal megállapíthatjuk kommunista párttagságát.³¹

A különböző szélsőjobboldali pártok közül többnek is akadtak tagjai a felvételizők közül. Így (az említések szerint) a Nyilaskeresztes Párt három, a Magyar Nemzetiszocialista Párt kettő, míg a Magyar Nemzeti Front egy taggal rendelkezett. A párthoz való kötődés kapcsán azonban meg kell jegyezni, hogy számos esetben nem kiforrott, szilárd világnézetű emberekkel van dolgunk, hanem heves vérmérsékletű, a szociális kérdések iránt erősen elkötelezett fiatalokkal. Ezt bizonyítja például Fazekas Béla esete, aki saját bevallása szerint az egyetemen eljárt a nyilasokhoz, az imrédystákhoz,³² és belépett egy szociális hivatásrendi mozgalomba. Érdekes Sipos Gyula politikai tájékozódása is, aki középiskolás éveiben részt vett a Nyilaskeresztes Párt kaposvári ifjúsági csoportjának megalapításában, majd a Bolyai Kollégium marxista önképzőköribe kapcsolódott be,³³ végül a háborút követően a Nemzeti Parasztpártban politizált.³⁴ A kollégisták politikai értékvilágának, ideológiai tájékozó-

³⁰ Erre vonatkozóan lásd az egykori Györfffy-kollégisták által 1971-ben kitöltött kérdőívek második részének 2. és 11. kérdését, amely az 1945 előtti és utáni párttagságra vonatkozott (PIL 302. f. 1. cs. 284. ő. e.). 1945 után külön kezelték a munkásmozgalomban való részvételt és a tényleges párttagságot, ráadásul többen kommunistának minősítették magukat 1971-es visszaemlékezésükben az 1945 előtti időkre vonatkozóan is, anélkül, hogy felvették volna őket a pártba.

³¹ A Györfffy Kollégiumban működő kommunista sejtről lásd HEGEDŰS András: *A történelem és a hatalom ígézetében*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1988. 59–60. o.; FEHÉR Lajos: *Így történt*. Magvető Kiadó, Budapest, 1979. 148–154.

³² Az Imrédy Béla alapította Magyar Megújulás Mozgalmáról van szó.

³³ FEHÉR Lajos: i. m. 148.

³⁴ A Györfffy-kollégisták tevékenysége a felszabadulás pillanatától 1945. május 31-ig. Sipos Gyula beszámolója. In: *A fényes szelek nemzedéke*. I. m. 385–386.

dásának bemutatása nem célom, így a fenti életúthoz csupán annyit szeretnék hozzáfűzni: egyes állomásai nem állnak feltétlenül szöges ellenében egymással, inkább a szociális kérdések iránt szenvedélyes hévvel elkötelezett fiatalember útkereséséről volt szó.

A felvételizők közül 121 fő esetében tudjuk, hogy mely egyetemre és milyen szakra járt. A legtöbben, 32-en (23,9%) közgazdasági tanulmányokat folytattak, ami nem meglepő, mivel a Bolyai Kollégiumot lényegében közgazdászhallgatók szervezték. Második helyen a gépészmérnökök álltak 19 fővel (13,9%); őket az állatorvos-hallgatók követték 15 pályázóval (10,9%). Csupán a negyedik helyen következtek a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészkarának hallgatói: kilencen jártak ide (7,4%). A többi egyetemi szakirány nagyjából egyenletesen oszlott meg a felvételizők között: hat-hat fővel képviseltették magukat az orvosok, az agármérnökök és a közigazgatási képzésre járók. Vagyis a felvételizők elsősorban a leendő gyakorlati szakemberek köréből kerültek ki, ami nem véletlen, hiszen a Györffy Kollégium nem a tudósképzést vagy a tanárképzést tartotta fontosnak, hanem – mint említettem – olyan paraszti származású értelmiségiek kinevelését, akik közül sokan visszatérnek majd a szülőfalujukba-városukba, hogy segítsék az őket kibocsátó közösséget. Akadt azonban néhány kakukktojásnak számító jelentkező is, akiknek az esetében aligha lehetett arra számítani, hogy a diploma után hazatérnek. Így például két színiakadémista, három képzőművész és három iparművész hallgató is beadta pályázatát, sőt egy festészetet tanuló hallgató be is jutott közülük a kollégiumba.

Ha az egyetemek rangsorát nézzük, megállapíthatjuk, hogy az elsőéves felvételizők elsöprő többsége a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem hallgatója akart lenni, s ők is adták a Györffy Kollégium tagságának gerincét. Ez is markáns különbséget jelent az Eötvös Collegiumhoz képest, mivel ott a tagok a Pázmány Péter Tudományegyetem hallgatói voltak. Ebből következően az egyetemi ifjúsági szervezetek, az úgynevezett bajtársi egyesületek közül is a műegyetemiek domináltak. A Turul Szövetség³⁵ Széchenyi István Bajtársi Egyesületének 16 felvételiző volt tagja; sokan itt ismerték meg egymást a kollégisták közül még az intézmény megalapítása előtt. A mérnökhallgatókat tömörítő Hungária Bajtársi Egyesületben négy felvételiző, míg az állatorvos-hallgatókat összefogó Lehel Bajtársi Egyesületben egy pályázó

³⁵ A Turul Szövetségnek a Bolyai Kollégium létrehozásában játszott szerepével, illetve a kollégium és a Turul 1939 és 1942 közötti bonyolult viszonyával jelen tanulmányban nem tudok foglalkozni.

volt tag. A jogászokat képviselő Werbőczy Bajtársi Egyesültben szintén egy pályázó szerepelt tagként. A több egyetemet is átfogó, intézmények közötti Felvidéki Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Bajtársi Egyesületének egy hallgató volt a tagja, míg a Parasztfőiskolások Közösségében (PFK) ketten vállaltak szerepet. Az utóbbi azért érdekes, mivel a PFK a Bolyai Kollégium elődszervezetének számított, és tagjai közül jó néhányan vállaltak szerepet később a népi kollégiumi mozgalomban. A felvételizők közül elég kevesen, 24-en (17,5%) tüntettek fel valamilyen egyesületben való tagságot – igaz, ez magyarázható azzal is, hogy a felvételi a szemeszter kezdete előtt történt, így az elsőévesek még semmilyen kapcsolatba nem kerültek ezekkel a szervezetekkel. Vagyis a Turul Szövetség Széchenyi István Bajtársi Egyesületét kivéve nem tudunk egyértelmű választ adni arra a kérdésre, hogy ezek az egyesületek mennyiben egyengették az utat a kollégium felé, mennyire tudták a Györfffy Kollégium eszméjét és szellemét terjeszteni az ott tevékenykedő kollégisták.

Az egyetemi tanulmányok folytatása még a középiskolainál is nagyobb áldozatokat követelt, így a felvételizőknek számos esetben valamilyen támogatás biztosította a tanulás lehetőségét. A 137 jelentkező közül csak 38-an (27,7%) írták meg, milyen forrásból tudják tanulmányaikat finanszírozni: közülük ugyanannyian tartották fenn magukat szülői támogatásból, mint ahányan valamilyen ösztöndíjból (13-13 fő). Ösztöndíjat szerteágazó forrásokból kaphattak. Ez lehetett Horthy Miklós-ösztöndíj, Zala vármegye millenniumi ösztöndíja, az Iparkamara-ösztöndíja vagy hadmérnöki ösztöndíj. Egy felvételiző édesapja a Szabolcs megyei Zajta községben a helybeli Hangya Szövetkezet boltját vezette, fia pedig Futura-ösztöndíjjal tanulhatott. Itt alighanem az édesapa kapcsolatai is hozzájárultak a támogatás elnyeréséhez.

Figyelmet érdemel a II. éves közgazdászhallgató, a Csík megyéből származó Szakács András, akinek naplójából megtudhatjuk, hogyan jutott ösztöndíjhoz: „Egy szerencsés véletlen folytán kerültem be a kollégiumba. Addig nem hallottam semmit a kollégiumról. Tudniillik Vajna Gábor országgyűlési képviselő a csíkszeredai gimnázium igazgatójának egy ajánlatot tett, hogy egy olyan székely fiúnak a szállásáról gondoskodik, aki Pesten valamelyik egyetemen akarja folytatni tanulmányait, akit erre az igazgató jelöl.”³⁶ Az ugyancsak székely származású Jakab Zsigmond naplójában is találtunk képviselői támogatásra utaló nyomot, igaz, itt

³⁶ Szakács András naplója. PIL 302. f. 1. cs. 6. ő. e. – Az említett Vajna Gábor 1939-től volt a Nyilaskeresztes Párt országgyűlési képviselője, később a Szálasi-kormány belügyminisztere. Az ösztöndíj folyósításában alighanem közrejátszott az a tény is, hogy ő maga is székely származású volt.

nem állapítható meg egyértelműen, miben állt ez a támogatás. Az I. éves állatorvos-hallgató az alábbiakat írta naplójába: „1940. november 24. délután János Áron képviselő úrnál [jártam], de csak a felesége volt otthon. Adtam neki három képet, és megköszöntük a segítségüket.”³⁷

Öt felvételiző jelölte meg a magántanítványok vállalását mint pénzeszközes lehetőséget, bár alighanem jóval többen lehettek azok, akik ilyen módon próbálták a megélhetési költségeket fedezni. Volt olyan felvételiző, aki hivatali munkát végzett a Közigazgatástudományi Intézetben vagy az Országos Társadalombiztosítási Intézetben. Akadt olyan pályázó is, aki ösztöndíját újságárusítással egészítette ki. Végezetül meg kell említenünk azt a pályázót, aki Szolyváról küldte be felvételi kérelmét, mivel éppen ott töltötte katonaidejét, és a leszerelési parancsot várta. Akadt példa az ellenkező esetre is: két, kitüntetéssel érettségivel végzett pályázót befogadtak a kollégium tagjai közé, de mindketten megkapták a katonai behívót, így nem kezdhették meg tanulmányaikat.

Felvételi adatok

E fejezetcím alatt mindazok az eddig nem érintett tények szerepelnek, amelyek a pályázók életútját, a kollégiumi felvételiig való eljutását és az oda történő felvételét befolyásolták. Elsőként érdemes kitérni azokra a kézzel írt megjegyzésekre, amelyet néhány esetben a jelentkezők kártyékjaira idősebb kollégisták, legtöbb esetben Kardos László igazgató, ráírtak. Ők a beküldött anyakönyvi kivonatok alapján feltüntették, hogy a pályázó ősei között szlovák, német vagy szlovén, vagy egy esetben „idegen” származásúak lehetnek. Úgy tűnik, ezt a nevek etimológiai elemzése alapján állapították meg. Mivel csak hét esetben találtunk erre példát, ez túlságosan kis szám ahhoz, hogy általános tendenciára következtessünk belőle. Mindenesetre egyik pályázó sem nyert felvételt ezek közül, így gyanítható, hogy a magyar etnikai származás felvételi szempont volt.

Több esetben is találtunk arra vonatkozó megjegyzéseket, hogy mi segítette elő vagy ki ösztönözte az egyes fiatalok továbbtanulását. Tizenegy felvételiző említette meg, hogy vagy a tanítója, vagy a plébánosa/lelkésze, vagy a gimnáziumi igazgatója volt az, aki meggyőzte szüleit, hogy

³⁷ Jakab Zsigmond naplója. PIL 302. f. 1. cs. 6. ő. e. – János Áron szintén székely származású ügyvéd, 1939-től Devecser országgyűlési képviselője, később a Magyar Élet Mozgalom tagja.

vállalják taníttatását. Arról, hogy a Györffy Kollégiumról kitől szereztek tudomást, szintén megtudhatunk némi információt. Egy felvételizőnek Kádár Lajos író javasolta a kollégiumot, egy másiknak pedig egy víztársulati főmérnök. Három esetben a falujukban vagy iskolájukban ismertek Györffy-kollégistát, és az is előfordult, hogy gimnáziumi osztálytársukkal együtt, az ő hatására érkeztek a felvételire. Ezek a példák is erősítik azt a nyilvánvalóan erős kölcsönhatást, amely a Györffy Kollégium, a népi írók mozgalma, illetve a mozgalommal rokonszenvezők között fennállt.

Öt felvételiző is megemlítette önéletrajzában, hogy valamilyen sérelmet szenvedett el kisebbségi származása miatt. Ez leggyakrabban azt jelentette, hogy késve kezdte az iskolát, vagy éppen iskolát váltott azért, hogy magyarul tanulhasson. Olajos Mihály azzal magyarázta, hogy 1934-ben megbukott történelemből, hogy pánszláv érzelmű volt a tanára. A már korábban is említett Pásztor Jenő pedig elmesélte, hogy 1937-ben fegyelmi eljárás indult ellene, mivel a misén magyarul énekelt. Összességében az ilyen esetek legfeljebb egy-két esztendőre halasztották el a tanulmányok megkezdését, nem jelentettek súlyos kisiklást. A tanulmányokat több esetben hátráltatta viszont súlyos betegség, illetve a családot ért természeti csapás: tűzvész vagy évenként ismétlődő árvíz. Természetesen több felvételiző családjánál találhatunk példát súlyos eladósodásra, így például a Kisvárdáról származó Bumberák Ferenc esetében. Édesapja négy gyermeket nevelt, 10 holdat művelt meg, és földjét, valamint lakóházát 3500 pengő banki és 1100 pengő magánadóság terhelte.

Végezetül szeretném megrajzolni az átlagos felvételiző portréját,³⁸ aki leginkább eljuthatott a Györffy Kollégium kapujáig. Anélkül, hogy tipizálnám a felvett és a fel nem vett hallgatókat, úgy vélem, egy általánosabb kategória felvázolása nem érdektelen. Hogy mégis legyen némi összehasonlítási alap, röviden utalok majd az Eötvös-kollégistákkal fennálló hasonlóságokra és különbségekre.

A Györffy Kollégiumba felvételi kérelmet benyújtó diák legnagyobb valószínűséggel a Dunántúl vagy a Tiszántúl egyik kisközségéből származik; 20 éves korában felvételizik; édesapja földműves, aki 15–20 hold közötti birtokkal rendelkezik; a családban három-négy gyermeket nevelnek; inkább reformátusok, mint római katolikusok. Az átlagos fel-

³⁸ Az alapötlet Ablonczy Balázs és ifj. Bertényi Iván tanulmányából való, akik megalkották az „eszményi elutasított” jellemzőit. (l. m. 77.)

vételiző inkább állami középiskolában tett érettségi vizsgát, leginkább humán gimnáziumban, de nagy eséllyel végezhetett reálban vagy kereskedelmi középiskolában. A középiskola a lakóhelyéhez aránylag közel esett, s az érettségije jeles vagy jó minősítésű lett. Középiskolai éveiben valamilyen pénzkereseti lehetőség után kellett néznie, mivel a szülői támogatás nem fedezte a tanulmányi költségeket. Egyetemi évei alatt szintén valamilyen mellékjövedelemre kellett szert tennie. Az átlagos pályázó nem feltétlenül érdeklődött a közélet iránt, inkább a tanulással vagy a megélhetéssel foglalkozott. Ha aktívabb közösségi életet élt, akkor az iskolai önképzőkörben tevékenykedett, vagy pedig a népi írók munkáit olvasta. Az egyetemi továbbtanulásnál a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemet választotta.

Az Eötvös Collegium tagjai több ponton is eltértek a Győrffy Kollégiumba felvételiző átlagos diákoktól. Ők inkább a Dunántúlon vagy Budapesten laktak, megyei városban vagy törvényhatósági városban. Inkább római katolikusok, bár tartozhattak valamelyik protestáns felekezethez is. Elsősorban humán gimnáziumban érettségiztek, semmiképpen sem kereskedelmi középiskolában, és inkább egyházi gimnáziumba jártak. Szüleik értelmiségi származásúak, csak ritkán földművesek. Végezetül a tanári szakot választják – mást nem is tehetnek –, ami alig jellemző a Győrffy Kollégium felvételizőire.

Hogy milyen eredménnyel járt a felvételi? A már idézett Darvas József a következőket írta erről: „Az »anyagból«, ami itt most kiválogatásra kerül – így hisszük – több lesz egy-egy jó s a parasztsághoz is hű tanárnál, orvosnál, mérnöknél: csírái lesznek annak az »új nemességnek,« amelynek nem valami rendi kiváltság, hanem a nép szolgálata ad igazi rangot.”³⁹ Úgy véljük, hogy Darvas patetikus soraiban benne rejlik a lényeg, hiszen az itt felvételiző értelmiségi generáció munkája a háború után bontakozott ki. Hogy milyen irányban és eredménnyel, azt a jövőben kell majd feltárni.

³⁹ DARVAS József: i. m. 245.